

GIÁO DỤC CÁI ĐẸP CHO HỌC SINH QUA DẠY HỌC TÁC PHẨM VĂN HỌC

○ ThS. PHAN NGỌC THANH*

Trong các môn học ở trường phổ thông, môn Ngữ văn có ưu thế lớn trong việc hình thành nhân cách cho học sinh (HS). Hình tượng văn học xuất sắc được nghệ sĩ sáng tạo nên trong tác phẩm văn học (TPVH) có tác dụng lâu bền và sâu sắc đối với tâm hồn bạn đọc, vượt mọi thử thách của không gian và thời gian. Sức mạnh của TPVH chính là ở chỗ nó đánh thức, kêu gọi những rung động, đốt cháy trong tâm hồn người đọc ngọn lửa đam mê. Những TPVH được đưa vào giảng dạy trong nhà trường luôn có sự thống nhất giữa cảm xúc và tư tưởng (quan điểm đạo đức, sự khẳng định những giá trị sống tốt đẹp, ý thức chính trị...). Vì vậy, dạy học TPVH không thể tách rời tư tưởng và cảm xúc nghệ thuật, phải thấy tư tưởng đã thấm vào nghệ thuật và khám phá tư tưởng qua hình thức ngôn ngữ nghệ thuật, nói rộng hơn là khám phá cái đẹp mà nhà văn muốn gửi gắm đến.

1. Cái đẹp của cuộc đời tác giả

Có thể khẳng định, các tác giả có tác phẩm được tuyển chọn trong chương trình Ngữ văn THPT đều là những con người có vẻ đẹp tài năng, tuy ở mức độ khác nhau, ở những lĩnh vực khác nhau (trong lĩnh vực sáng tạo nghệ thuật, trong hoạt động xã hội, trong nghề nghiệp, trong chiến đấu bảo vệ Tổ quốc, trong xây dựng đất nước,...). Bên cạnh tư chất, những phẩm chất này đều có được từ quá trình phấn đấu rèn luyện với một ý chí lớn lao. Nhiều tác giả trong số ấy là những tấm gương đẹp về nghị lực sống để HS soi mình. Đó là tinh thần vượt khó, tìm tòi nghiên cứu trong học tập; sẵn sàng đương đầu với gian khổ để vươn lên trong cuộc sống.

Đó còn là tinh thần yêu nước, tinh thần phục vụ lí tưởng, tình yêu quê hương, gia đình, tư tưởng nhân văn, tấm lòng nhân đạo. Có khi lại là một đời sống trong sạch, giản dị, trọng danh dự,

không màng danh lợi hoặc một khí tiết «uy vũ bất năng khuất»,... Cái đẹp trong đời sống tư tưởng, tình cảm của người viết còn tỏa sáng ở tình yêu thiết tha với quê hương đồng ruộng, với đất trời và người lao động nghèo khó,...

2. Cái đẹp của cuộc sống được phản ánh trong TPVH

Vẻ đẹp của thiên nhiên, quê hương đất nước trong TPVH ở chương trình THPT rất đa dạng: một dòng sông mang những chiến công hiển hách của cha ông (*Phú sông Bạch Đằng*), cảnh ngày hè ở vùng quê thôn dã (*Bảo kính cảnh giới 43*), cảnh mùa thu chia li (*Thúc sinh từ biệt Thúy Kiều*)... Đó là mùa thu vùng chiêm trũng Bắc bộ đẹp như tranh thủy mặc (*Thu điếu*), một thảng cánh mơ mộng mà linh thiêng, quyến rũ mà thanh lịch, mĩ lệ nhưng bàng bạc vị thiên (*Hương Sơn phong cảnh ca*). Đó là vẻ đẹp của một vùng quê nghèo với bức tranh phố huyện như được dệt bằng cảm giác (*Hai đứa trẻ*). Rời vườn thôn Vị, sông Hương đêm trăng ánh lên một vẻ đẹp tinh khôi, thanh khiết nhưng cũng rất hư ảo; hay một bức tranh lụa cổ hòa sắc lạnh (*Đây mùa thu tới*); một bộ tranh thủy mặc cổ kính mà hiện đại, dân tộc và dân dã (*Tràng giang*); con sông Đà mang vẻ đẹp «Đường thi», những vùng đất xa xôi của Tổ quốc như Tây Bắc, Việt Bắc... Cảnh sắc thiên nhiên qua TPVH bồi đắp cho HS khả năng cảm nhận tinh tế cái đẹp của thiên nhiên, cuộc sống bình dị quanh mình, từ đó các em thêm yêu thiên nhiên, quê hương, đất nước mình.

Vẻ đẹp của con người trong TPVH cũng hết sức phong phú, toàn diện. Đó có thể là vẻ đẹp hình thể, vẻ đẹp của tâm hồn, suy nghĩ, tình cảm, cũng có thể là vẻ đẹp của hành động... Qua TPVH được học trong chương trình, HS được chiêm ngưỡng vẻ đẹp của những con người có tấm lòng

* Trường THPT Phạm Thành Trung, huyện Cai Bè, tỉnh Tiền Giang

yêu đất nước, quê hương nông nàn, dũng cảm kiên cường, có trách nhiệm với gia đình, tôn kính cha mẹ, chan hòa với bè bạn, giàu đức hi sinh, cao thượng, có khát vọng sống, khát vọng yêu thương mãnh liệt và có cuộc sống ý nghĩa,... Từ đó, các em ý thức được đâu là sống đẹp và phấn đấu vươn tới một lối sống đẹp.

3. Cái đẹp của hình thức TPVH

Cái đẹp của ngôn từ nghệ thuật trong TPVH. Nhìn chung, vẻ đẹp của ngôn từ trong TPVH thể hiện ở tính hàm súc, cô đọng, tính hình tượng, tính nhạc và tính biểu cảm. Muốn đạt đến những vẻ đẹp ấy, việc sử dụng từ vựng phải đúng chỗ, đúng lúc, có sáng tạo, vận dụng có hiệu quả các biện pháp tu từ. Về từ pháp, cú pháp, cần phải linh hoạt, độc đáo trong trật tự từ, trật tự ngữ pháp. Về phương diện ngữ âm, sử dụng có nghệ thuật thanh điệu, vần, nhịp...

a) *Cái hay, cái độc đáo của nghệ thuật sử dụng từ vựng trong TPVH.* Trong sáng tác văn chương, việc sử dụng từ ngữ không thể chỉ dùng lại ở tính chính xác mà phải đạt đến độ nghệ thuật. Phép chuyển nghĩa là cơ sở để sáng tạo nên những cách dùng từ độc đáo. Nhờ phương thức chuyển nghĩa, một từ vốn chỉ định một sự vật, hiện tượng nào đó có thể tạm thời chuyển sang chỉ định một sự vật hiện tượng khác trong ngữ cảnh thích hợp. Bên cạnh đó, phương thức thêm nghĩa lại góp phần làm biến đổi sắc thái biểu đạt của từ để tạo ra những lớp nghĩa mới (còn gọi là phương thức tổ hợp, ví dụ như phân ngữ, nói quá, nói giảm, chơi chữ,...). Chẳng hạn, với từ «rũa» («*Trong vườn sắc đỏ rũa màu xanh*»), Xuân Diệu nắm bắt sự đổi mùa trên từng chiếc lá, thậm chí sự phôi pha trong từng hạt diệp lục. Còn chữ «luồn» («*Đã nghe rét mướt luồn trong gió*») thật tinh diệu, cái rét đang tàng hình trong tiết chớm thu, ẩn trong gió mà chỉ người nghệ sĩ vốn giàu cảm xúc và có giác quan bén nhạy mới phát hiện được.

b) *Cái hay cái đẹp của việc vận dụng từ pháp, cú pháp trong TPVH.* Cấu trúc câu tiếng Việt thông thường là chủ ngữ đứng trước vị ngữ. Trong TPVH ở Ngữ văn 11 THPT có những biến thể ngữ pháp: một bộ phận của vị ngữ, thường là động từ trung tâm được đặt trước chủ ngữ hoặc toàn bộ vị ngữ đặt trước chủ ngữ,... Các kiểu biến thể này gọi chung là đảo ngữ.

Nhằm nhấn mạnh nội dung biểu đạt, nhà văn thường sử dụng biện pháp đảo ngữ, điệp ngữ. Đảo trật tự các thành phần của câu nhằm mục đích làm tăng giá trị biểu đạt hay cách thức lặp lại có ý thức những từ ngữ, câu, kiểu câu,... đôi khi tạo nên hiệu quả thẩm mỹ rất cao.

c) *Cái hay, cái đẹp về phương diện ngữ âm của ngôn ngữ văn học trong TPVH.* Để tạo nên nhạc tính cho câu văn, câu thơ các tác giả thường sử dụng kết hợp những yếu tố tạo nên hiệu quả ngữ âm như vần, âm tiết, thanh điệu và nhịp. Bài «*Viết Bắc*» của Tố Hữu chẳng hạn, tình cảm tha thiết, băng khuâng, lưu luyến được thể hiện tinh tế nhờ giọng thơ tâm tình ngọt ngào, cách ngắt nhịp độc đáo, thể lục bát đối đáp,... Trong khổ thơ: «*Đốc lên khúc khuỷu dốc thăm thẳm/Heo hút cồn mây súng ngửi trời/Ngàn thước lên cao, ngàn thước xuống/Nhà ai Pha Luông mưa xa khơi*» («*Tây Tiến*») những câu thơ đầy thanh trắc xen với câu thơ toàn thanh bằng, nhịp thơ gấp khúc kết hợp với những từ «*khúc khuỷu*», «*thăm thẳm*» đã họa lại con đường hành quân trắc trở, gian lao và đầy hiểm nguy, đồng thời làm toát lên chất lính trẻ trung tinh nghịch và tâm hồn lãng mạn phơi phới của những người lính Tây Tiến.

Cái hay cái đẹp của hình ảnh, hình tượng nghệ thuật, kết cấu nghệ thuật của TPVH. Trong các TPVH được dạy ở THPT có nhiều hình ảnh, hình tượng hay và đẹp, có tác dụng giáo dục tình cảm thẩm mỹ cho HS (trong «*Vội vàng*» của Xuân Diệu, «*Tràng giang*» của Huy Cận, «*Đầy thôn Vĩ Dạ*» của Hàn Mặc Tử, «*Tiếng hát con tàu*» của Chế Lan Viên...). Bên cạnh đó, vẻ đẹp của kết cấu cũng là một trong những yếu tố quan trọng làm nên vẻ đẹp của TPVH. TPVH có hình thức nghệ thuật đẹp là hiện thân sinh động của vẻ đẹp tiếng Việt, giúp HS thêm yêu tiếng mẹ đẻ của mình, hình thành ở các em khát vọng sáng tạo nghệ thuật.

Hiện tượng HS không cảm thụ được cái đẹp trong TPVH, không có thị hiếu thẩm mỹ đúng đắn trong cuộc sống phần nào là do GV Ngữ văn trong quá trình dạy học chưa xác định rõ dạy văn là dạy cái hay, cái đẹp. Vẻ đẹp trong TPVH không những góp phần xây dựng một tâm hồn đẹp mà còn định hướng cho hành động đẹp của người đọc - HS. □